

Asia: VN/5035/2018

Luonnos hallituksen esitykseksi laiksi valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävien jaosta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Kehitysvammaisten Tukiliitto kiittää mahdollisuudesta lausua tästä lakiehdotuksesta. Kehitysvammaisten Tukiliitto (jäljempänä Tukiliitto) on valtakunnallinen jäsenyhdistystensä muodostama ihmisoikeus- ja kansalaisjärjestö, jonka kohderyhmään kuuluvat apua ja tukea asioiden ymmärtämiseen, oppimiseen ja arjen toimintoihin tarvitsevat ennen aikuisikää vammautuneet henkilöt sekä heidän perheensä ja muut läheisensä. Suomessa on arviolta noin 40 000–50 000 tällaista ihmistä. Henkilöjäseniä jäsenyhdistyksissä on noin 17 000.

Tukiliitto pitää ehdotettua lakia valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävien jaosta (tehtävienjakolaki) kannatettavana kehitysvammaisten ja vastaavaa tukea tarvitsevien ihmisten näkökulmasta.

Eduskunnan oikeusasiamiehellä (EOA) on YK:n vammaisyleissopimukseen perustuva erityistehtävä osana sopimuksen täytäntöönpanoa valvovaa kansallista valvontarakennetta. Lisäksi EOA:lle on tosiasiallisesti muodostunut erityisosaamista vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevissa asioissa, mistä kertoo muun muassa se, että vammaisten henkilöiden oikeuksista on muodostettu oikeusasiamiehen kansliassa oma, kooltaan merkittävä asiaryhmänsä. Tukiliitto katsoo, että edellä mainitut seikat puoltavat vahvasti sitä, että vammaisten henkilöiden oikeuksien turvaamista koskevat asiat keskitetään tehtävienjakolaissa nimenomaisesti EOA:n kansliaan.

Esitysluonnoksen perusteluissa todetaan, että vammaisten henkilöiden oikeuksien turvaamisen keskittäminen EOA:lle mahdollistaa sen, että oikeuskanslerinvirastossa (OKV) voidaan näiltä osin selvästi suuntautua ja erikoistua ennakkoliseen säädösvalvontaan ja valtioneuvostossa valmisteltavien rakenteellisten kysymysten valvotaan (s. 35). Tukiliitto haluaa kiinnittää huomiota

tämän tehtävän erityisen suureen merkitykseen vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisen kannalta.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisen näkökulmasta ennakkollinen säädösvalvonta ei ole onnistunut esimerkiksi julkisista hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista annetun lain (hankintalaki, 1397/2016) valmistelussa. Hankintalain mukaisten kilpailutusten toteuttaminen vammaisten henkilöiden välttämättömien ja elämänmittaisten palveluiden hankinnassa on monilta osin heikentänyt vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista Suomessa. On toivottavaa, että nykyistä selkeämpi tehtävienjako mahdollistaa vammaisnäkökulman entistä tarkemman huomioimisen OKV:n ennakkollisessa säädösvalvonnessa. Tämä voi osaltaan estää vammaisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista heikentävien rakenteiden syntymistä Suomen oikeusjärjestyksessä.

Tukiliitto pitää kannatettavana, että tehtävienjakolakiin otetaan nimenomaiset säännökset oikeuskanslerin ja oikeusasiamiehen välisestä yhteistyöstä laillisuusvalvonnan tehokkuuden ja ratkaisukäytännön yhtenäisyyden edistämiseksi. Luonnoksen mukaan laillisuusvalvojien olisi edellä mainitussa tarkoituksessa vaihdettava tietoja esimerkiksi toimintansa painopisteistä sekä kehittämisen ja ratkaisukäytännön linjauksista (s. 36). Laillisuusvalvojien välinen yhteistyö on erittäin tärkeää muun muassa ennakkollisen säädösvalvonnan kannalta. Kuten luonnoksessa todetaan, vammaisten henkilöiden oikeuksien turvaamista koskevan toiminnan oikeudellisen perustan omaksuminen on vaativaa ja edellyttää erikoistumista (s. 23). On tärkeää, että EOA:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva erityisosaaminen välittyy myös ennakkolliseen säädösvalvontaan.

Tukiliitto pitää kannatettavana myös sitä, että yleiseen edunvalvontaan liittyvät asiat keskitetään oikeusasiamiehelle, sillä edunvalvonnalla on liittymäkohtia muun muassa kehitysvammaisten ja vastaavaa tukea tarvitsevien ihmisten oikeuksien turvaamiseen. YK:n vammaisyleissopimuksen 12 artikla (Yhdenvertaisuus lain edessä) ja sitä koskeva YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien komitean yleiskommentti (nro 1, 2014) edellyttävät, että vammaiset henkilöt saavat tukea oikeudellisen kelpoisuutensa käyttämiseen, mikä tarkoittaa, että sopimusvaltioissa on ihmisoikeusperustaista lähestymistapaa noudattaen siirryttävä vammaisten henkilöiden puolesta päättämiseen perustuvista käytännöistä tuetun päätöksenteon malleihin. Näiden veloitteiden täyttäminen edellyttää myös yleiseen edunvalvontaan kohdistuvaa laillisuusvalvontaa esimerkiksi sen suhteen, toteutuuko holhoustoimesta annetun lain (442/1999) 43 §:n tarkoittama yhteistoimintavelvoite myös sellaisten vammaisten henkilöiden kohdalla, jotka käyttävät tavanomaisesta poikkeavia kommunikoinnin tapoja. Tukiliitto katsoo, että sekä vammaisten henkilöiden oikeuksia että yleistä edunvalvontaa koskevien asioiden keskittäminen EOA:lle on erittäin perusteltua, sillä nämä valvontatehtävät tukevat toisiaan.

Tukiliitto katsoo, että ehdotettu tehtävienjakolaki mahdollistaa tehokkaan puuttumisen myös moniperusteiseen syrjintään, kun erilaisten haavoittuvassa asemassa olevien henkilöryhmien oikeuksien valvonta keskitetään pääsääntöisesti EOA:lle. Tällainen tehtävienjakoratkaisu on omiaan edistämään esimerkiksi vammaisten lasten ja vanhusten, saamelaisten vammaisten henkilöiden sekä vammaisten turvapaikanhakijoiden oikeuksien toteutumista. Useat kansainväliset sopimukset,

mukaan lukien YK:n vammaisyleissopimus, edellyttävät moniperusteiseen syrjintään puuttumista. Tukiliitto katsoo, että ehdotettu tehtävienjakolaki voi osaltaan edistää näiden velvoitteiden täyttämistä Suomessa.

Tukiliitto pitää kannatettavana, että ehdotetun lain 3 §:n 4 kohdassa mainitaan EOA:n valvontatehtävään kuuluvana asiana nimenomaisesti ”muut toimenpiteet, joilla rajoitetaan henkilön itsemääräämisoikeutta”. Nämä toimenpiteet rinnastuvat säännöksessä vankiloiden ja muiden sellaisten laitosten valvontaan, joihin henkilö on otettu tahdostaan riippumatta. Esimerkiksi kehitysvammahuollossa voidaan käyttää henkilön itsemääräämisoikeutta rajoittavia toimenpiteitä myös silloin, kun henkilö ei ole erityishuollossa tahdostaan riippumatta. Tukiliiton lakineuvontatyössä kertyneiden kokemusten perusteella kehitysvammaisten ja vastaavaa tukea tarvitsevien henkilöiden itsemääräämisoikeutta rajoittavat myös tiettyjen palvelujen laitospäiset rakenteet ja käytännöt, jotka eivät perustu lakiin. On tärkeää, että ehdotetun lain 3 §:n 4 kohta koskee myös epävirallisia itsemääräämisoikeuden rajoittamisen muotoja.

Julkisia hankintoja, kilpailua ja valtiontukia koskevat asiat ollaan keskittämässä tehtävienjakolaissa valtioneuvoston oikeuskanslerille. Tukiliitto pitää tärkeänä, että esitysluonnoksessa on tunnistettu ja huomioitu se, että julkiset hankinnat korostuvat myös EOA:n erityistehtäviin kuuluvassa vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisen valvonnassa (s. 48). Tukiliitto katsoo, että vammaisten henkilöiden asemaan ja oikeuksiin vaikuttavissa hankinta-asioissa on tärkeää hyödyntää jo edellä mainittua EOA:n ja OKV:n yhteistyötä.

Luonnoksen mukaan OKV:n valvontatehtävä kohdistuu julkisten hankintojen, kilpailun ja valtiontukien osalta näihin aihepiireihin liittyviin yleisen tason oikeudellisiin ongelmiin. Laillisuusvalvonnalla pyrittäisiin näiltä osin ehkäisemään toistuvia laiminlyöntejä säännösten noudattamisessa ja muitakin järjestelmävirheinä pidettäviä toimintatapoja (s. 48). Tukiliitto haluaa tässä yhteydessä nostaa esiin hankintalain 108 §:n, jonka mukaan sosiaali- ja terveyspalvelujen (sote-palvelut) hankinnassa palvelun käyttäjien yksilöllisten ja pitkäaikaisten sekä toistuvien hoito- tai sosiaalipalvelujen turvaamiseksi hankintayksikön on otettava huomioon käyttäjien erityistarpeet ja kuuleminen siten kuin muualla laissa säädetään. Hankintalain esityöt eivät tarkemmin avaa sitä, mitä tämä velvoite käytännössä edellyttää, minkä vuoksi kyseisen säännöksen noudattamisen valvonta ja tulkinta myös lainvalvontakäytännössä on erityisen tärkeää. EOA:n erityisosaamista vammaisten henkilöiden oikeuksista on tarpeellista hyödyntää sote-palvelujen hankintojen valvonnassa, jotta myös kehitysvammaiset ja vastaavaa tukea tarvitsevat palveluiden käyttäjät ja näiden yksilölliset tarpeet tulevat parhaalla mahdollisella tavalla turvatuiksi.

Kokko Saara
Kehitysvammaisten Tukiliitto ry - Vaikuttamistoiminta